

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

حقوق خانواده

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

تهیه و تنظیم:

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم
قوه قضائیه

به سفارش:

کارگروه ملی ترویج ازدواج و کاهش طلاق
دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

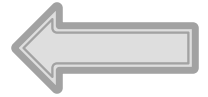

ازدواج، عقد یا توافقی بین زن و مرد برای زندگی مشترک و تشکیل خانواده است که بر اساس مودت، رحمت (مهربانی و ابراز عشق)، گذشت، صبر، احسان نیکو و متقابل و مدارا شکل می‌گیرد.

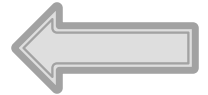
ازدواج قرارداد غیرمالی است هرچند دارای آثار مالی است. علت عمده در ازدواج شخصیت طرفین است بنابراین ملاک‌های همسرگزینی مبتنی بر انتخاب صفات اخلاقی و شخصیتی ماندگار در آنان است.

سرفصل های اصلی مباحث حقوق خانواده

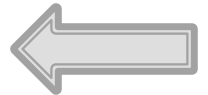
ثبت ازدواج و مندرجات سند نکاح

حقوق و تکالیف مشترک زوجین

تکالیف زن در برابر همسر

تکالیف مرد در برابر همسر

ثبـت ازدواج

آسان‌ترین راه برای اثبات وجود رابطه زوجیت، ثبت ازدواج در دفتر رسمی است؛ به هیچ دعوی خانوادگی رسیدگی نمی‌شود مگر اینکه سند ازدواج ضمیمه دادخواست باشد.

آنچه در یک سند ازدواج نوشته می‌شود به شرح زیر است:

- مشخصات فردی عروس و داماد
- گواهی‌نامه صحت و تندرستی برای ثبت نکاح
- مهریه
- شروط ضمن عقد ازدواج

در حال حاضر سندهای ازدواج دارای شروط درج شده سه بندی است که شامل:

بند اول: در خصوص نصف شدن دارایی به دست آمده پس از ازدواج زوج با همسرش است به شرط این که:

طلاق به درخواست زن نباشد

ناشی از تخلف زن از وظایف زناشویی نباشد.

بند دوم: وکالت زن از شوهر در طلاق، در صورت وجود یک یا چند مورد از موارد دوازده‌گانه است که اگر زوجین ذیل هریک را امضاء کنند در روابط بین آنها قابل استناد و لازم‌الاجرا است. مواردی از جمله:

۱. ندادن نفقه زن به مدت شش ماه

۲. بدرفتاری غیرقابل تحمل

۳. امراض سخت که زندگی زناشویی را به خطر اندازد

۴. دیوانه بودن مرد

۵. اشتغال مرد به کاری که به حیثیت و آبروی زن و مصالح خانوادگی او آسیب بزند.

۶. محکومیت شوهر به حبس ۵ سال و بیشتر

۷. اعتیاد مضر برای خانواده

۸. غیبت غیر موجه زوج به مدت ۶ ماه

۹. محکومیت قطعی زوج بر اثر ارتکاب جرم و اجرای هر گونه مجازات که مغایر حیثیت خانوادگی زن باشد

۱۰. بچه دار نشدن مرد بعد از گذشت پنج سال از زندگی مشترک به دلیل عقیم ودن یا عوارض جسمی

۱۱. مفقود الاثر شدن زوج و پیدا نشدن بعد از گذشت ۶ ماه از تاریخ مراجعه به دادگاه

۱۲. ازدواج مجدد مرد بدون اجازه ی همسر

قسمت چهارم : شروط اختصاصی ضمن عقد
زوجین می‌توانند شرایط دیگری را به اراده خود انتخاب و پس از توافق در
مورد آن، به عقدنامه ملحق کنند.
● اموری را می‌توان با عنوان شرط در سند ازدواج آورد که

با طبیعت ازدواج مخالف نباشد
از دیدگاه فقهی و قانونی منعی نداشته باشد.

قسمت پنجم: امضای سند
برای اینکه سند ازدواج، رسمی محسوب شود، امضای زن و شوهر، مجری صیغه
ازدواج و دو شاهد یا بیشتر، در سند ازدواج لازم است.

آثار ازدواج

هرگاه ازدواج به طور صحیح و با همه شرایط لازم منعقد شود، آثاری بر آن مترتب می شود که مهم ترین آن ها در زمینه حقوق و تکالیف ناشی از زوجیت است.

حقوق و تکالیف مشترک زوجین

حسن معاشرت

زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند.

از مصادیق حسن معاشرت عبارتند از:

← رفتار توأم با خوش رویی،

← صبر و تحمل تفاوت‌ها، سختی‌های زندگی مشترک

← تقسیم خوشی‌ها و مشارکت در لذت‌ها

جنجال، فریاد، بی ادبی، لجاجت، فحاشی، افترا، توهین و کتک زدن از مصادیق سوء معاشرت است.

داشتن روابط جنسی به طور متعارف نیز جزئی از خوش رفتاری محسوب می گردد.

ترک حسن معاشرت از سوی زن، اگر به صورت عدم تمکین جنسی باشد موجب «نشوز» وی شده و او مستحق نفقه نخواهد بود

شوهر اگر دارای سوء معاشرت باشد به نحوی که ادامه زندگی خانوادگی غیر قابل تحمل گردد، زن حق طلاق خواهد داشت.

اسکان مشترک

😊 شوهر مکلف است برای زندگی مشترک مکانی را فراهم آورد. معمولاً محل سکونت توسط شوهر تعیین می‌شود و زن در آن سکونت می‌کند مگر این‌که اختیار تعیین منزل به زن داده‌شده باشد.

😊 شوهر مکلف است زنش را در خانه بپذیرد و زن نیز مکلف است که در خانه شوهر زندگی کند.
قرآن کریم تصریح می‌کند:
«... و زنانان را از خانه‌هایشان بیرون نکنید و زنان خانه‌شان را ترک نکنند...»

ضمانت اجرای ترک منزل توسط زن

در صورتی که زن خانه مشترک را بدون دلیل موجه ترک نماید، «ناشزه» محسوب می‌شود و مستحق نفقه نیست.

ضمانت اجرای ترک منزل توسط مرد

در صورتی که مرد به مدت **شش ماه متوالی** یا **نه ماه متناوب** در یک سال، **بدون عذر موجه**، خانه را ترک نماید موجب درخواست طلاق توسط زوجه خواهد بود و دادگاه این درخواست را خواهد پذیرفت.

تحکیم خانواده و مشارکت در امور آن

شکایت کردن زن و شوهر از یکدیگر و شکایت بردن نزد دیگران، از اموری است که موجب ضعف بنیان خانواده می‌شود و زن یا مرد نباید به اندک اختلافی در نزد غیر یا دادگاه شکایت ببرند.

مداخله غیرمسئولانه اطرافیان و تحریک زوجین علیه یکدیگر مصداق تضعیف خانواده است.

کمک زن و شوهر به یکدیگر در انجام امور خانه و نگهداری فرزندان نیز و همچنین تامین هزینه‌های خانوار و پرهیز از اسراف از مصادیق حسن معاشرت است.

وفاداری بین زن و شوهر

وفاداری همسران به یکدیگر نیز از مهم‌ترین عوامل تحکیم خانواده است.

آنچه زمینه وفاداری بین همسران را تقویت می‌کند عفاف است که به زن و مرد در آداب دینی توصیه شده است.

خیانت زن و مرد به یکدیگر یا روابط جنسی خارج از رابطه نکاح از نظر قوانین جمهوری اسلامی ایران جرم بوده و مستوجب مجازات و نابودی خانواده است.

تکلیف به وفاداری بدیهی‌ترین اثر ازدواج است و الزام زوجین به آن هم وظیفه فردی و هم خانوادگی است درعین حال زن و شوهر در خطاهای گذشته و یا گناهایی که از آن توبه کرده‌اند و سعی بر جبران مافات دارند نباید تجسس نمایند و یا یکدیگر را بازخواست کنند.

انسان‌ها به سبب انسان بودن از خطا و اشتباه مصون نیستند. بخشیدن و بخشیده شدن وسیله‌ای برای تداوم زندگی مشترک است. این امر در خانواده‌هایی که فرزند دارند، ضرورت بیشتری دارد.

تربیت اولاد و حضانت اطفال

از جمله مسؤولیت‌های مهم زن و شوهر مراقبت از سلامت جسمانی فرزندان، رسیدگی عاطفی به آنها و برآوردن نیازهای روانی آنان است. علاوه بر آن، مسؤولیت پرورش فکری و تربیت اخلاقی و دینی فرزندان نیز بر عهده پدر و مادر است.

حضانت و نگهداری فرزندان نیز از حقوق و وظایف مشترک زوجین است. حضانت اطفال برای حمایت از آنان است و لذا هیچ‌یک از والدین حق ندارد از نگهداری طفل امتناع نماید.

هرگاه تربیت اخلاقی یا صحت جسمانی طفل به سبب عدم مواظبت یا ناشایستگی والدین به خطر افتد دادگاه تصمیم لازم را می‌گیرد. مصادیق عدم صلاحیت و یا ناشایستگی والدین عبارت از اعتیاد یا فساد اخلاقی یا کتک زدن کودک یا واداشتن کودک به کارهای خلاف یا ارتکاب جرم و مانند آن است.

تکالیف زن در برابر همسر

۱. مدیریت خانواده

مطابق قانون مدنی مرد سرپرست خانواده محسوب می‌شود و موظف است مخارج همسر و فرزندان را تأمین کند و از جانب دیگر وظیفه دارد در مورد مسائل مهم زندگی خانوادگی تصمیم‌گیری نماید و در این تصمیم‌گیری نیز می‌بایست مصلحت همسر و فرزندان را در نظر گیرد و از خودکامگی و استبداد در مدیریت خانواده بپرهیزد.

یکی از آثار ریاست شوهر بر خانواده آن است که نام خانوادگی شوهر به فرزندان داده می‌شود. نام خانوادگی و تابعیت مشترک پدر و فرزندان نشانه وحدت خانواده و تشکیل یک واحد اجتماعی است.

۲. تمکین زوجه

شوهر در این زمینه حقوق و مسؤولیت‌های اساسی دارد.

← زوجین با مشاهده نیازهای جنسی همسر خود، حتی اگر در آن مقطع خود تمایل چندانی نداشته باشند، می‌بایست نیاز همسر را برآورده سازند (مگر آنکه مانع عقلی یا شرعی در این زمینه وجود داشته باشد) و این مطابق عهده‌ی است که با انعقاد قرارداد ازدواج هر دو پذیرفته‌اند.

← تأکید به حق مرد به تمکین جنسی زن به سبب آن است که اغلب نیاز مردان بیشتر است و چه‌بسا زنان به دلیل دیگر وظایف خانوادگی یا توان جسمی غفلت ورزند.

← در عین حال مرد نیز در برابر زن وظیفه دارد، ترک هم‌بستری نکند. در صورتی که مرد زندگی مشترک را ترک کند، یا سایر حقوق زوجیت (مانند هم‌بستری) را ترک کند و زن دچار سختی شود، حق زن خواهد بود که به دادگاه رجوع کند.

زن علاوه بر اجابت خواسته های مشروع شوهر و ایفای وظایف ناشی از زوجیت در مورد برآوردن نیازهای جنسی و اقامت در منزل شوهر [لزوم مسکن گزینی زن در منزل شوهر برای برآوردن خواست او (تمکین خاص)]، لازم است که سرپرستی و مدیریت شوهر را در مسائل خانواده و امور فرزندان بپذیرد.

این چیزی است که حقوق دانان از آن به «تمکین عام» تعبیر کرده اند. البته اگر شوهر توقعات نامشروع یا نامتعارفی از زن داشته باشد زن مکلف به اطاعت از او نیست.

یکی از آثار تمکین نظارت بر رفت و آمد همسر است؛ بنابراین شوهر می تواند با اشتغال زوجه از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیات خود یا زن باشد، مخالفت کند مگر زن در زمان عقد شرط اشتغال یا ادامه شغل را کرده یا شوهر با اشتغال او بعد از ازدواج موافقت نموده است.

شغل زن باید با رعایت مصالح خانواده و حیثیت شخصی زوجین باشد. مواردی مانند شغل تمام وقت مادر در صورتی که مستلزم سفرهای مکرر یا ساعات غیرمتعارف در خارج از منزل باشد در حالی که طفل با شیر مادر تغذیه می شود یا مضر به سلامت جسمی و خارج از توان زن یا مغایر با کرامت و شخصیت وی باشد، نمونه ای از این نوع مشاغل است.

در صورت اختلاف نظر در تشخیص اینکه شغل زن یا شوهر منافی مصالح خانوادگی یا حیثیت همسر هست یا نه؛ قاضی باید در این زمینه به عرف رجوع کند.

به هر حال ناگفته پیداست که شوهر نیز حق سوءاستفاده از موقعیت خود و اختیارات ناشی از آن را ندارد، زیرا هدف از ریاست مرد حفظ نظام خانواده و استحکام آن است. در شروط ضمن عقد نیز آورده شده است که زن نیز می تواند از اشتغال مرد با اوصاف بالا در صورتی که موجب اختلال در معیشت خانواده نباشد با رجوع به دادگاه ممانعت کند.

۳. ولایت بر فرزندان

← کودکی موجب محجوریت طفل است. محجوریت یعنی ممنوعیت از تصرفات حقوقی و صغیر تا وقتی رشد او ثابت نشود، حق اداره امور مالی خود را ندارد. ولایت بر کودک به اتفاق مذاهب اسلامی بر عهده پدر و جد پدری است. در قانون مدنی ایران نیز طفل صغیر تحت ولایت قهری پدر و جد پدری خود می‌باشد.

← در کلیه امور مربوط به اموال و حقوق مالی مولی‌علیه (فرزند)، ولی (پدر یا جد پدری) نماینده قانونی او می‌باشد. دایره اختیارات ولی در یک مورد محدود است و آن مورد این است که تنها تصرفاتی از جانب او نافذ است که بر اساس مصلحت «مولی‌علیه» (کسی که تحت ولایت قرار دارد، مانند صغیر) باشد.

تکالیف مرد در برابر همسر

۱. مهریه

مهریه باید:

← جنبه مالی داشته باشد و قابل تملک باشد بنابراین آنچه ارزش اقتصادی ندارد مهریه نیست مانند بال مگس یا هوا

← مبهم و نامعلوم نباشد و مقدار و وصف آن باید معلوم باشد مانند یک دانگ خانه مسکونی (مال غیرمنقول) به مساحت ۵۰ متر به شماره پلاک ثبتی ۱۱ فرعی از ۱ اصلی یا ۱۴ سکه طلا تمام بهار آزادی معین (مال ماده ۱۰۷۸ قانون مدنی منقول).

در مواردی که مهریه مال غیرمنقول انتخاب شود مهریه باید در دفتر اسناد رسمی ثبت شود.

نوع و مقدار مهریه باید مورد رضایت هر یک از زن و شوهر باشد. اگر عقد نکاح به وکالت انجام شود مانند این که مرد به پدرش وکالت بدهد دختر مورد نظرش را به مهریه معین برای او عقد کند در این صورت وکالت در ازدواج می تواند همراه با وکالت در تعیین مهریه داده شود در این صورت باید میزان و مقدار مهریه یا اختیار تعیین آن به طور مطلق به وکیل بدهد.

با واقع شدن عقد، زن مالک مهریه خود می شود و می تواند هر طور که بخواهد از آن استفاده کرده یا از آن منتفع شود.

در ازدواج نمی توان مهریه را معلوم نکرد یا بدون مهریه عقد نمود ولی اگر چنین شد بعد از عقد مهر را به توافق معلوم می کنند و اگر قبل از تعیین مهر، رابطه زناشویی برقرار شد، زن استحقاق دریافت مهریه مانند زنان مثل خودش یا بستگانش را دارد.

در عقدنامه‌ها نحوه پرداخت مهریه معین می‌شود:

الف) مهریه ممکن است عندالمطالبه باشد که به محض درخواست زن باید داده شود. در این نوع از پرداخت، تمام مهریه زن باید بعد از عقد ازدواج و نزدیکی بین زوجین، در صورتی که زن درخواست کند، به او داده شود. ولی مهریه زن در صورت عدم نزدیکی، نصف میزان مهریه تعیین شده است.

ب) مهریه می‌تواند مدت‌دار باشد البته در صورت موافقت زن تمام مهریه زن می‌تواند به صورت قسطی در طول چند سال یا چند ماه پرداخت شود، یا قسمتی از مهریه بعد از عقد ازدواج و قسمتی از آن به‌طور قسطی در طول چند سال یا چند ماه مشخص پرداخته شود.

ج) اگر طرفین عندالاستطاعه بودن مهریه را انتخاب کنند: در این نوع از پرداخت، مهریه زن در صورتی پرداخت خواهد شد که مرد توان مالی داشته باشد. در این صورت نیز می‌توان بخشی از مهریه را نقد و قسمت دیگری را عندالاستطاعه قرار داد. معمولاً مهریه‌های سنگین و خارج از توان مالی شوهر را عندالاستطاعه انتخاب می‌کنند.

۲. حق نفقه

نفقه زوجه

نفقه زوجه مخارجی است که شوهر باید به همسر خود بپردازد.

← مبنای نفقه خانواده نه تنها مصلحت زن است؛ بلکه مصلحت مرد و کانون خانوادگی نیز در این است که زن از تلاش‌های اجباری خردکننده معاش معاف باشد.

← مطابق قانون مدنی ایران نفقه عبارت است از: همه نیازهای متعارف و متناسب با وضعیت زن از قبیل: پوشاک، غذا، اثاث، منزل، هزینه‌های درمانی و بهداشتی و خادم در صورت عادت یا احتیاج به واسطه نقصان یا مرضی؛

← همین‌که عقد ازدواج دائم به‌طور صحیح واقع شد، رابطه زوجیت، حقوق و تکالیف متقابل بین زن و مرد برقرار می‌شود. ولی اگر زن، بدون مانع مشروع، از ادای وظایف زوجیت امتناع کند و نیازهای مشروع جنسی شوهر را برآورده نسازد، مستحق نفقه نخواهد بود و نفقه ساقط می‌شود.

← در ضمن هرگاه شوهر علاوه بر زن، افراد دیگری مانند پدر و مادر را به‌حکم قانون تحت تکفل داشته و موظف به تأمین زندگی ایشان باشد و نتواند نفقه همه این افراد را بپردازد تأمین زندگی زن بر سایرین مقدم است.

نقعه به معنی خرجی متعارف زوجه و فرزندان است.

در بعضی از موارد، قانونگذار فرد را مکلف به پرداخت خرجی پدر و مادر نیز می‌کند. البته نقعه زن به نادر بودن زن بستگی ندارد ولی فرزند و والدین در صورتی مستحق نقعه هستند که نادر بوده و نتوانند به وسیله اشتغال معیشت خود را فراهم کنند.

در صورتی که افرادی که با ضوابط فوق باید نقعه آنها را بدهد متعدد باشند نقعه همسر یا زن مقدم بر دیگران است و نقعه اولاد بر والدین مقدم است.

۳. حق مالکیت بر اموال و دارایی

به‌طور کلی زن مالک اموال و دارایی خود است و مستقلاً می‌تواند در دارایی خود، مانند درآمد، ارثیه و جهیزیه هر تصرفی که می‌خواهد بکند.

همان‌طور که پیش‌تر بدان پرداخته شد، تهیه وسایل زندگی یا اثاث منزل در زمره نفقه زوجه است. اگرچه در عرف و فرهنگ عامه معمولاً خانواده دختر اقدام به تهیه جهیزیه و اسباب زندگی مشترک عروس و داماد می‌کنند.

در صورتی که اثاث منزل با قصد استفاده در زندگی مشترک به خانه شوهر آورده شود شخص شوهر اجازه استفاده و انتفاع از آنها را دارد ولی شوهر نمی‌تواند بدون رضایت زن آنها را بفروشد یا منتقل کند.

بین جهیزیه و مهریه، از نظر حقوقی هیچ رابطه و تناسبی وجود ندارد.

اینکه مثلا طرفین شرط کنند که به اندازه مهریه جهیزیه تهیه شود صحیح نیست .

شاید برسید

**حال اگر در زندگی مشترک به اختلاف نظر برخورد کردیم
و به هیچ روشی به توافق نرسیدیم چه کنیم؟**

اول) قبل از اختلاف و حتی در زمان ازدواج باهم توافق کنید اگر در موضوعی در طول زندگی با گفتگو به توافق نرسیدید و هیچ راه دیگری نداشتید به فرد مطمئن و دلسوز که هر دو نفر قبول دارید مراجعه و به راهنمایی و نظر او عمل کنید. ممکن است استاد، معلم، روحانی مسجد محل زندگی مشترک، دوست مشترک، پدر یا مادر یکی از طرفین را هر دو طرف قبول داشته باشید، حکمیت او را بپذیرید و به آن عمل کنید.

دوم) برای تحکیم روابط در خانواده و جلوگیری از تزلزل بنیان آن در موارد بروز اختلاف نظر بین زوجین، از راه‌کارهایی چون گفت‌وگوی متقابل، داوری مصلحین، میانجی‌گری و مشاوره برای جلوگیری از ریشه‌دار شدن اختلاف بهره گرفته شود. توافق زن و شوهر در خانواده بیشتر از قانون اهمیت دارد.

سوم) از مشاوران حقوقی امین ترجیحا متاهل و متعهد به خانواده برای فهم درست قانون استفاده کنید.

پنجم) اگر هیچ راهی برای توافق وجود نداشت و رجوع به افراد اشاره شده بی‌فایده بود به‌جای درگیری، پرخاش و یا رفتارهای خشن به دادگستری مراجعه کنید.

**مراجعه به دادگاه به معنای پایان زندگی مشترک نیست
چهبسا خانواده‌هایی که پس از رجوع به دادگاه به
اشتباهات خود پی برده و موفق به صلح و سازش شوند.**

در دادگاه خانواده نیز از زن و شوهر می‌خواهند داور یا حکم خود را
معرفی کنند تا به کمک آن‌ها اصلاح و سازش ممکن شود.

در پناه حضرت حق باشید